

Leopold Bartłomiej Marek OFM

**Instytut Teologii Fundamentalnej
Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii**

Działalność misyjna Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w XIX wieku

The missionary activity of the Russian Orthodox Church in the nineteenth century

STRESZCZENIE:

Religia chrześcijańska, będąc religią uniwersalistyczną, odznacza się misyjnością. To zadanie wypełnia także Rosyjska Cerkiew Prawosławna. W polskojęzycznej literaturze przedmiotu niewiele jest opracowań na temat misji prawosławnych w Rosji. Niniejszy artykuł ma na celu przybliżyć działalność misyjną Cerkwi rosyjskiej. Temat zawężony jest do XIX w., w którym obserwuje się wzrost zapału misyjnego w rosyjskim prawosławiu. Związany jest on z odnową religijną, a także powiększaniem się terytorium Rosyjskiego Imperium.

Artykuł podzielony jest na trzy części. W pierwszej przedstawiony jest ogólny rys historyczny omawianego okresu. W drugiej części wymienione zostały główne obszary działalności misyjnej oraz narzędzia używane w ewangelizacji misyjnej, takie jak: towarzystwa, szkoły czy czasopisma misyjne.

W trzeciej części przedstawione zostały sylwetki kilku wybitnych misjonarzy tamtego okresu.

SŁOWA KLUCZOWE:

działalność misyjna, misjonarz, Rosyjska Cerkiew Prawosławna

ABSTRACT:

Christian religion, being a universalist religion, is characterized by mission. This task also fills the Russian Orthodox Church. In Polish-language literature there is little works about the orthodox mission in Russia. In this article is described the missionary activity of the Orthodox Church in the nineteenth century, in which there was an increase in missionary zeal in Russian Orthodoxy. It is associated with religious renewal, as well as the expansion of the territory of the Russian Empire.

The article at the beginning talks about the general overview of the nineteenth century in Russia. The second part lists the main areas of missionary activity and tools used in evangelization, such as: associations, schools or mission journals. The third part shows the figures of some of the eminent missionaries of that period.

KEYWORDS:

Russian Orthodox Church, missionary, missionary activity

МИССИОНЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ В XIX ВЕКЕ

РЕЗЮМЕ:

Христианская религия, будучи универсальной, характеризуется тем, что ведет миссионерскую деятельность. Эту задачу выполняет тоже РПЦ. В польскоязычной литературе немного исследований, посвященных православной миссии в России. Цель этой статьи приблизить миссионерскую деятельность РПЦ. Моя работа сосредоточена на XIX веке, в котором наблюдается рост миссионерского рвения в русском православии. Это связано с религиозным обновлением, а также расширением территории Российской империи.

Статья разделена на три части. Первая часть представляет общий исторический фон исследуемого периода. Во второй – перечислены основные направления миссионерской деятельности и инструменты, используемые в евангелизации, такие как: миссионерские общества, школы и журналы. В третьей части представлены информации о нескольких видных миссионерах того периода.

Слова ключи: миссионерская деятельность, Русская Православная Церковь, миссионер.

WSTĘP

Jezus Chrystus zakładając Kościół uczynił go misyjnym. Mandat misyjny na przestrzeni wieków był wykonywany na wiele sposobów. Badania na ten temat zgromadziły bogatą literaturę, zwłaszcza dotyczącą historii misji Kościoła Zachodniego. Natomiast działalność misyjna Cerkwi prawosławnej polskiemu czytelnikowi nie jest zbyt dobrze znana, z powodu niewielkiej liczby opracowań w języku polskim¹. Spośród Cerkwi lokalnych szczególnie odznaczyła się na polu misyjnym

¹ Z opracowań polskojęzycznych warto wymienić m. in: A. Kurek, *Prawosławna misja w Japonii*, *Zeszyty Misjologiczne ATK* (1978) 3, s. 112–123; tenże, *Działalność misyjna prawosławia*, *Zeszyty Misjologiczne ATK* (1979) 2, cz. 2, s. 71–85; tenże, *Duchowość misjonarska Kościołów niekatolickich*, *Zeszyty Misjologiczne ATK* (1982) 4, s. 103–115; tenże, *Głuchariew Michał*, *Encyklopedii Katolickiej KUL*, Lublin 1979, kol. 1150; tenże, *Duchowość misjonarska Kościołów niekatolickich*, *Biuletyn Informacyjny ATK* (1979) 2, s. 21–22; tenże, *Cel działalności*

Cerkiew rosyjska, która ewangelizowała ogromne terytoria przyłączane w ciągu wieków do państwa rosyjskiego a także poza jego granicami, tworząc nie tylko fascynującą historię misji prawosławnych, ale także wypracowując odpowiednie metody misyjne. Niniejszy artykuł stawia sobie za cel przybliżenie działalności misyjnej Cerkwi rosyjskiej w XIX w., kiedy to nastąpiło ogromne jej ożywienie. Zostaną w nim w sposób syntetyczny przedstawione informacje na podejmowany temat w oparciu o dostępne opracowania polskie oraz wybrane, niedawno wydane pozycje rosyjskojęzyczne. W pierwszej części zostanie krótko przedstawiona ogólna charakterystyka czasu, następnie omówione będą najważniejsze metody działalności misyjnej, a na końcu zostaną przedstawione sylwetki wybranych misjonarzy omawianego okresu.

1. CERKIEW PRAWOSŁAWNA W DZIEWIĘTNASTOWIECZNEJ ROSJI

Aby lepiej zrozumieć XIX wieczną działalność misyjną dobrze jest na początku przyrzeć się kontekstowi społeczno-eklezyjalnemu w carskiej Rosji, poczynając od bardzo ważnych przemian zapoczątkowanych w poprzedzającym wieku.

W historii RCP lata 1721–1917 nazywa się okresem synodalnym, który zainicjował Piotr Wielki wydając w 1721 r. „Regulamin duchowny”, likwidujący dotychczasowy Patriarchat. Od tego momentu Cerkiew rosyjska była zarządzana przez Święty Synod, którego członkowie musieli być akceptowani przez władzę carską, przez co państwo uzyskało nadzór nad sprawami cerkiewnymi. Na czele Synodu stał świecki prokurator, będący urzędnikiem państwowym, który w imieniu władzy kontrolował jego działanie, co z biegiem czasu doprowadziło do zeswiecczenia struktur decyzyjnych Cerkwi².

Z powodu reform Piotra Wielkiego i carycy Katarzyny, wymierzonych przeciw działalności cerkiewnej (kasaty klasztorów, państwowe zakazy głoszenia

misyjnej kościołów prawosławnych, Warszawa 1973 (magisterium – mps); tenże, *Misyjność Greckiego Kościoła Prawosławnego*, Materiały Problemowe (1981) 1, s. 144–152; tenże, *Wielcy misjonarze Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego*, „Novum” (1979) 9–10, s. 134–147; (za: F. Jabłoński, J. Różański, *Życiorys i dorobek naukowy dra hab. Antoniego Kurka OMI, prof. UKSW*, w: J. Różański, P. Szuppe (red.), *Ewangelia między tradycją a współczesnością afrykańską*, Warszawa 2004, s. 186–193); L. Górka, *Misja ewangelizacyjna w Rosyjskim Kościele Prawosławnym*. *Rys historyczny*, „Roczniki Teologii Ekumenicznej” 2012 t. 4(59), s. 5–30.

² Zob. K. Ware, *Kościół Prawosławny*, Białystok 2002, s. 127–128; E. Przybył, *Prawosławie*, Kraków 2006, s. 25; G. R. Roberson, *Chrześcijańskie Kościoły Wschodnie*, Kraków 2005, s. 65.

Ewangelii na przykład kirgiskim koczownikom, cofnięcie finansowania państwowego dla misjonarzy), XVIII w. był czasem zahamowania dzieła ewangelizacji. Społeczeństwo sprzeciwiało się reformom, jednakże wszelkie bunty były tłumione. Mimo problemów Cerkiew rosyjska starała się rozwijać i trzeba przyznać, że z biegiem czasu Synod działał coraz lepiej i stawał się bardziej efektywny w zarządzaniu³.

Na powyższe problemy odpowiedziało kolejne stulecie. Wiek XIX w Rosyjskim Imperium cechuje powrót do prawosławia, co można rozumieć jako stopniowe odchodzenie od różnych wypaczeń religijnych oraz zapożyczeń zachodnich, wprowadzanych na szeroką skalę przez wyższe klasy społeczne. Duże znaczenie miała odnowa życia duchowego wiernych, co z kolei zaowocowało otwarciem się na działalność misyjną⁴. Druga część okresu synodalnego w przeciwieństwie do okresu XVIII wiecznego była też czasem odrodzenia życia monastycznego. Duchowym odnowicielem monastycyzmu w Rosji był Paisjusz Wielickowski. Dzięki jego uczniom powstawało wiele nowych klasztorów, w których często działali tzw. starcy, czyli uduchowieni mnisi, do których przybywało dużo ludzi po radę duchową i z prośbą o modlitwę. Najbardziej znanym starcem w XIX w. był św. Serafin z Sarowa. Wybitną postacią synodalnego okresu był także metropolita moskiewski Filaret, czczony dziś jako święty⁵.

Odnowa religijna w XIX wiecznej Rosji przyczyniła się do rozpalenia na nowo zapału misyjnego, o czym będzie mowa w następnym punkcie.

2. MISJE I ICH CHARAKTERYSTYKA

Rosyjska Cerkiew Prawosławna pomimo różnych trudności nie zaniechała prowadzenia działalności misyjnej. Wraz z rozszerzaniem się terytorium państwa, głównie na wschód, również rozszerzało się chrześcijaństwo. Na przyłączanych

³ Zob. K. Ware, dz. cyt., s. 128–130, 137; I. Alfiejew, *Prawosławie*, t. 1. Moskwa 2012, s. 154–161; A. Schmemmann, *Droga Prawosławia w historii*, Białystok 2001, s. 325–327; W. Cypin, *Istoria Ruskiej Prawosławnej Cerkwi. Synodalny i nowiejszy periody (1700–2005)*, Moskwa 2012, s. 185; I. Stamulis, *Prawosławne bogosłowie missii sewodnja*, Moskwa 2002, s. 91–95; A. Kurek, *Wielcy misjonarze Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego*, „Novum” 1979 nr 9–10, s. 140.

⁴ K. Ware, dz. cyt., s. 131.

⁵ Zob. I. Alfiejew, dz. cyt., s. 161–170.

terenach żyło jeszcze wiele plemion pogańskich oraz Tatarzy i Mongołowie – muzułmanie. Z tego powodu misjami nazywano nie tylko „nawracanie pogan”, ale także „mahometan” (takie określenie w stosunku do wyznawców islamu stosowano w XIX wiecznej Rosji). Władze widziały w chrystianizacji pogan i muzułmanów środek do zbliżenia tych ludzi do narodu rosyjskiego i umocnienia wierności nowej ojczyźnie (jedna wiara i jeden wspólny j. rosyjski)⁶.

Rozwój misji w Rosyjskim Imperium w XIX w. jest wielopłaszczyznowy. Oprócz tradycyjnych metod głoszenia oraz otwarcia nowych misji w Imperium i poza jego granicami pojawiają się nowe metody ewangelizacji, takie jak: wydawnictwa, drukarnie czy towarzystwa misyjne.

W XIX w. powstawały różne organizacje, które miały na celu wspomaganie misji prawosławnych. W 1867 r. w Kazaniu rozpoczęło działalność Bractwo św. Gurija, które na Powołżu ewangelizowało wśród ochrzczonych Tatarów i muzułmanów głównie przez wydawanie książek w języku tatarskim, a także propagując liturgię w językach tubylców. Wydawnictwo działające przy Bractwie było finansowane przez ludzi świeckich, związanych z Bractwem oraz innymi towarzystwami. Do 1899 roku wydrukowano 1 599 385 egzemplarzy różnych materiałów w 20 językach. Te środki skutecznie umocniły przekazywanie wiary u Tatarów (o wiele rzadziej zdarzały się apostazje), a także przynosiły sukcesy w nawracaniu muzułmanów⁷.

W 1865 r. w Petersburgu powstało Towarzystwo dla szerzenia chrześcijaństwa wśród pogan, przekształcone w 1870 r. w Prawosławne Towarzystwo Misyjne (PTM). Miało ono kierować rosyjskimi misjami w granicach Imperium i za granicą. W zakres zadań PTM wchodziło m. in.: kształcenie misjonarzy, finansowanie misji, wydawanie książek także w obcych językach, zaopatrywanie w paramenty liturgiczne, okazywanie pomocy finansowej dla misyjnych szpitali czy szkół.

⁶ Misje w Prawosławiu z powodu ścisłego powiązania władzy kościelnej ze świecką (carską) często miały też za zadanie wypełniać cele państwowe, świeckie. Taka praktyka wykształciła się w Bizancjum, gdzie w osobie cesarza łączyły się funkcje polityczne i religijne. W mentalności orientalnej nie spotykało się to ze sprzeciwem. Już w początkach chrześcijaństwa na Rusi władca angażował się w działalność misyjną Kościoła. Gdy chrześcijańska Ruś Kijowska rozszerzała swoje granice, misja nawracania miała dla książąt też znaczenie polityczne. Jak twierdzi Bosch, najczęściej Ewangelizacja stawała się rusyfikacją (Zob. D. J. Bosch, *Oblicza chrześcijańskiej misji. Zmiany paradygmatu w teologii misji*, Katowice 2010, s. 222–223).

⁷ W. Cypin, dz. cyt., s. 186; L. Górka, *Misja ewangelizacyjna w Rosyjskim Kościele Prawosławnym. Rys historyczny*, „Roczniki Teologii Ekumenicznej” 2012 t. 4(59), s. 20.

Na czele PTM stał metropolita moskiewski. Diecezje miały swoje oddziały terytorialne, którymi zarządzali duchowni (przełożeni monasterów lub ich zastępcy). W 1896 roku PTM miało 44 diecezjalne oddziały i ponad 14 000 członków⁸. Zadaniem PTM było także tworzenie więzi między Kościołami rodzimymi (diecezjami europejskiej części Imperium) a Kościołami misyjnymi, propagowanie idei misyjnej w różnych kręgach społeczeństwa, wspieranie działalności misyjnej w kraju i za granicą, finansowanie i zaopatrywanie misji w potrzebne rzeczy (np. księgi liturgiczne, przedmioty kultu)⁹.

Aby rozwinąć sposoby pierwszego przepowiadania Ewangelii zwrócono większą uwagę na kształcenie przyszłych misjonarzy. W 1842 r. otwarto Akademię Teologiczną w Kazaniu, a w 1854 r. oddział misyjny dla kapłanów, chcących poświęcić się pracy misyjnej. Akademia specjalizowała się w przekładach Pisma św. i tekstów liturgicznych na języki obce. W okolicach Kazania można było naliczyć aż 22 języki i dialekty, w których sprawowano liturgię¹⁰.

W Kazaniu pracował wybitny profesor Mikołaj Ilminski, znawca języków używanych wśród Tatarów. Zaczął on przekładać książki na współczesny i żywy język tatarski z wykorzystaniem do tego cyrylicy. Zastąpił przez to klasyczny arabski z jego pismem, który był już mało zrozumiały. Znacznie pomogło to w rozpowszechnieniu religijnej literatury. Zostały też otwarte szkoły dla dzieci tatarskich¹¹. Profesor Ilminski był pierwszym chrześcijaninem pracującym w islamskiej akademii w Kairze¹².

Także PTM zajmowało się przygotowaniem przyszłych misjonarzy. W tym celu otwarto specjalną szkołę przy klasztorze Pokrow w Moskwie dla duchownych wybierających się na misje, którą do 1888 r. ukończyło 27 absolwentów. Było tam również miejsce przeznaczone na wypoczynek misjonarzy. Klasztor posiadał bibliotekę i archiwum misyjne¹³.

Narzędziem propagowania idei misyjnej wśród szerokiej masy wiernych świeckich były gazety o tematyce misyjnej. Główne tytuły to: „Missionier”,

⁸ W. Cypin, dz. cyt., s. 185; B. Modzelewska, *Prawosławne Towarzystwo Misyjne*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 1343.

⁹ L. Górka, art. cyt., s. 20–21.

¹⁰ K. Ware, dz. cyt., s. 137; W. Cypin, dz. cyt., s. 186.

¹¹ W. Cypin, dz. cyt., s. 186.

¹² P. Evdokimov, *Prawosławie*, Warszawa 1964, s. 186.

¹³ L. Górka, art. cyt., s. 20.

„Sbornik Swiedenij”, „Prawosławnyj Błagowiestnik” i „Prawosławnyj Sobiesiednik”. Ten ostatni był wydawany w Kazaniu w latach 1855–1918 przez tamtejszą Akademię Duchowną. Autorami byli głównie profesorowie Akademii, w tym misjonarze i etnografowie (N. I. Ilminski, N. F. Katanow i in.). Poruszano tematykę dotyczącą staroobrzędowców (raskolników), Tatarów, Czuwaszów, a także z dziedzin filologicznych tubylczych języków, etnografii, pedagogiki misyjnej, islamu, buddyzmu, religii pierwotnych. Nakład miesięcznika dochodził do 3 tys. Regularnie wydawane były roczne sprawozdania rachunkowe Komitetów diecezjalnych PTM. Drukowano też specjalne ulotki na dzień misyjny. Niestety z powodu problemów finansowych, braku czytelników, ale też i piszących artykuły, periodyki te dość szybko zniknęły. W 2000 r. wznowiono wydawanie „Prawosławnego Sobiesiednika”¹⁴.

Przedstawione powyżej rodzaje działalności odgrywały znaczącą rolę w pomocy misjom, które Cerkiew rosyjska prowadziła w wielu miejscach ogromnego i wciąż powiększającego się terytorium Rosyjskiego Imperium, a także poza jego granicami. Zostaną one teraz wymienione i krótko scharakteryzowane.

Ważnym terenem misji jeszcze przed XIX w. było Powołże. Mieszkało tam wielu Tatarów. Z racji kasat klasztorów, wprowadzenia wolności religijnej a nawet faworyzowania przez władze państwowe muzułmanów, struktury chrześcijańskie były mocno osłabione, na przykład wielu ochrzczonych wcześniej Tatarów wracało do islamu. Starano się więc umacniać wiarę ochrzczonych, a apostatów na nowo włączać do Cerkwi prawosławnej. Niestety, nie brakowało nadużyć w wykonywaniu tej misji. W czasie panowania Mikołaja I stosowano na przykład zsyłki, przymusowe rozłączanie małżonków, gdy jedno było nieochrzczone, przymusowe chrzty dzieci w rodzinach, które odpadły od Cerkwi¹⁵.

Na Dalekim Wschodzie działała misja zabajkalska otwarta w 1814 r. i przeznaczona do nawracania Buriatów. Spośród tamtejszych misjonarzy najbardziej znani byli: ks. Aleksander Bobrownikow – znawca języka buriackiego, nawrócony Buriat Michał Speranski oraz abp. Nil Isakowicz, który jest uważany za pierwszego rosyjskiego badacza buddyzmu. Tłumaczył on Pismo święte na język buriacki,

¹⁴ L. Górka, art. cyt., s. 21; L. Khrushkova, „Prawosławnyj sobiesiednik”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 326.

¹⁵ W. Cypin, dz. cyt., s. 186.

w czym pomagał mu nawrócony Mongoł Mikołaj Nilow-Dorżejew. Miał on cudownie się nawrócić, zobaczywszy na niebie krzyż¹⁶.

Prężnie działała misja ałtajska, która pod koniec XIX w. posiadała 70 cerkwi i domów modlitwy, 3 klasztory i 48 szkół. W 1880 r. powstała misja kirgiska (wydzielona z ałtajskiej) z centrum w Semipałatyńsku. Istniała też misja wśród Chakasów (misja minusinska), a w Północnej Syberii były misje: obdorska, kondińska, surgucka, turuchańska. W Turkiestanie działała misja siemireczeńska z siedzibą w mieście Wiernom (dziś Ałma-Ata)¹⁷. Te liczne nazwy misji mówią nam o terenach, na których działali prawosławni misjonarze. Nazwy misji pochodzą bowiem od nazw głównych miejscowości lub innych nazw geograficznych, albo od nazwania tubylczych narodów.

Bardzo ważną misją Cerkwi rosyjskiej w XIX w. była rosyjska Ameryka. Obejmowała Półwysep Alaska oraz wyspy na Oceanie Spokojnym (Archipeląg Aleucki). Alaska bowiem do 1867 roku należała do Imperium Rosyjskiego i była „zdobywana” przez rosyjskich kolonizatorów.

Pierwsi misjonarze przybyli do Ameryki (na Alaskę) pod koniec XVIII w. dzięki pomocy Szelechowa, założyciela i szefa amerykańskiej Kompanii. Byli to mnisi walaamscy na czele z przełożonym Ioasafem Bolotowem. Pierwszym miejscem ich pracy była wyspa Kodiak. Tam zbudowali cerkiew, przepowiadali Aleutom i chrzcili. Mnisi po pewnym czasie się rozdzielili, by pracować w różnych miejscach. Makary udał się na wyspę Unalaskę, a Juwenalij na Półwysep Alaska, gdzie zginął śmiercią męczeńską. W latach 20-ych XIX w. do Ameryki przybyli: Frumentij Mordowski, Iakow Niecwietow i Ioann Weniaminow¹⁸.

Poza granicami Rosyjskiego Imperium prawosławne misje działały w Chinach. Misja w Pekinie pełniła rolę opieki duszpasterskiej nad mieszkającymi tam Rosjanami. W początkach XIX w. kierował nią archimandryta Iakinf Biczurin – słynny sinolog. Za jego liczne prace dotyczące etnografii, języków, geografii i religii Chin otrzymał wysoki państwowy tytuł naukowy (rosyjski akademik). Misja pekińska była uzależniona od państwa chińskiego. Kiedy następowały okresy swobody w głoszeniu wiary chrześcijańskiej, chrzczono wielu Chińczyków. Misjonarze mieli zakaz zajmowania się sprawami politycznymi. W działalności misyjnej

¹⁶ Tamże, s. 189–190.

¹⁷ Tamże, s. 189–190.

¹⁸ Tamże, s. 190,192.

byli zobowiązani do szczerości i unikania podstępów w nawracaniu. Elementem działalności misyjnej było tłumaczenie ksiązek na język chiński, a także koreański, japoński i mandżurski. Pod koniec XIX w. w Chinach Cerkiew prawosławna liczyła 713 wiernych, posiadała 4 świątynie, dwie w Pekinie, jedną w Szanghaju i Dundlinau, prowadziła 2 szkoły. Wprowadzano do liturgii język chiński¹⁹. W II połowie XIX w. otwarto też misję w Japonii (Mikołaj Kasatkin), a w 1900 r. powstała misja w Korei²⁰.

Innym miejscem działalności rosyjskich misjonarzy, leżącym poza granicami Imperium, była misja wojskowa z centrum w mieście Urmia w Persji (dziś Iran). Działała od 1898 r. do 1918 r. Momentem jej powstania było przyłączenie się do Cerkwi rosyjskiej syro-chaldejskich chrześcijan (nestorian) wraz z ich biskupem Mar-Jonaszem. Dla pomocy dla misji w 1904 r. w Petersburgu powstało Bractwo Syro-Sergiejewskie. Rok później zaczęto wydawać gazetę „Prawosławna Urmia” w językach syryjskim i rosyjskim. Misja upadła z powodu I. Wojny Światowej i prześladowań chrześcijan na tamtych terenach²¹.

W 1847 r. decyzją Synodu została otwarta w Jerozolimie rosyjska duchowna misja, przemianowana w 1882 r. ukazem cara Aleksandra III na Prawosławne Towarzystwo Palestyńskie. Na jej czele stał archimandryta Porfiriusz Uspieński, któremu pomagał mnich Feofan Goworow. W skład pierwszej ekipy misji wchodził też studenci Petersburskiej Akademii. Misja służyła pomocą rosyjskim pielgrzymom. Powstała też drukarnia, w której wydawano książki w języku greckim i języku arabskim. Porfiry wraz z pomocnikami zajmowali się działalnością naukową, głównie badaniami starych rękopisów oraz wykopaliskami archeologicznymi. Dzięki zbieranym ofiarom w Rosji misja kupowała ziemię, budowała cerkwie i klasztory, opiekowała się miejscami związanymi z historią biblijną (na przykład objęła w posiadanie dęby Mamre). Badania archeologiczne i zebranie eksponatów zaowocowało muzeum historyczno-archeologiczne. Misjonarze oprócz opieki duszpasterskiej nad pielgrzymami starali się też o powrót unitów-arabów do Cerkwi prawosławnej. Wśród znamienitych osób związanych z rosyjską misją duchowną w XIX w. w Palestynie należy wymienić m. in.: archimandrytę Antonina

¹⁹ Tamże, s. 194–195; M. Miazek, *Rosyjska misja prawosławna w Pekinie – rys historyczny*, Fundamenta Europaea, Gniezno 2002, s. 84.

²⁰ P. Evdokimov, dz. cyt., s. 188.

²¹ *Urmijaska duchownaja missija*: ru.wikipedia.org/wiki/Урмийская_духовная_миссия (28.01.2018 r.); Zob. także I. Alfiejew, dz. cyt., s. 169; P. Evdokimov, dz. cyt., s. 187.

Kapustina, bp. Cyryla Naumowa czy matkę Walentynę, wieloletnią przełożoną żeńskiego Gornieńskiego monasteru, znanego z ikon i słynnej szwalni²².

XIX wiek to także okres wzmożonej działalności mnichów rosyjskich na górze Atos w Grecji, którą uważa się za centrum ascetyczne Cerkwii prawosławnej. W tym czasie działały tam 2 duże rosyjskie monastery: św. Andrzeja i św. Pantalejmona. Mnisi zajmowali się studiowaniem Ojców Kościoła, tłumaczeniem i drukowaniem ich dzieł. Głównymi przedstawicielami tamtego okresu są mnisi: o. Wissarion i o. Warsonofij z klasztoru św. Andrzeja oraz archimandryta Makary i mnich Hieronim (klasztor św. Pantalejmona). Dużą pomocą finansową dla rosyjskich klasztorów na górze Atos służył Andriej Murawiew²³.

Podsumowując sposób działalności misyjnej warto przetoczyć słowa P. Evdokimova, który stwierdza: „Stała metoda misyjna polegała na wznoszeniu na danym miejscu świątyni czy kaplicy i natychmiastowym rozpoczęciu życia liturgicznego, co stawiało tubylców w obecności Boga. Zwracając baczną uwagę na specyficzny charakter narodu, który mieli ewangelizować, misjonarze tłumaczyli Biblię i księgi liturgiczne na język tych narodów, aby wszystkim dać możliwość uczestniczenia w boskiej liturgii i czytania Pisma świętego. Wiele razy nawet byli zmuszeni tworzyć nowy alfabet i literacki język, co dowodzi wielkiej wrażliwości i głębokiego przenikania duszy tych ludów. Wszystko było podporządkowane wielkiemu szacunkowi wobec przeznaczenia i wolnego wyboru każdego”²⁴.

Podobnie zauważa D. J. Bosch, że dla wschodnich chrześcijan w przekazie wiary istotną rolę odgrywa patrzenie. Wiedzę zdobywało się przez „ogląd filozoficzny”. Wiara też może rodzić się przez oglądanie, a nie tylko przez słuchanie.

²² W. Cypin, dz. cyt., s. 291–293; Por. P. Evdokimov, dz. cyt., s. 187; L. Górka, art. cyt., s. 21.

²³ W. Cypin, dz. cyt., s. 293–295; Podsumowaniem prezentacji misji prawosławnych w XIX wiecznym Imperium Rosyjskim może być podział proponowany przez Smirnowa, który przedstawia się następująco:

1. Misje syberyjskie (8): altajska, kirgizka, jenijska (dzieli się na oddziały: minusiński i turuchański), tobolska, jakucka (oddział jakucki i czukocki), irkucka, zabajkalska i kamczacka (oddziały: goldski, giljajski, korejski / koreański).

2. Misje w europejskiej części Rosji, które są założone na podobieństwo syberyjskich i dzielą się za względu na terytorium diecezji, na których działają: astrachańska, stawropolska (wśród Kałmuków – Lamaitów, wśród mahometan – Truchmian, wśród mahometan – Gopcew), permska, orenburska, jekaterynburska i rizańska. (w: Je. K. Smirnow, *Očerki istoričeska-go razwitiija i sowremiennago sostojanija ruskoj prawosławnojj missii (Pieriewod c anglijskago izdanija)*. S.-Pietierburg 1904, s. 58–59).

²⁴ P. Evdokimov, dz. cyt., s. 186.

Starożytna kultura grecka lubowała się w sztukach plastycznych. Wynikiem styku chrześcijaństwa z tą kulturą grecką wykształcił się jego wschodni odcień. Dlatego piękno liturgii, jej bogactwo, jest dla niewierzących czymś, co ma ich przyciągnąć do Chrystusa. Liturgia w prawosławiu odgrywa jedną z podstawowych ról w misji²⁵.

Inną cechą charakterystyczną było to, że misjonarze zwracali uwagę na solidne przygotowanie do chrztu, a także na kontynuowanie katechizacji dla już ochrzczonych. Dążyli, by tubylcy również stawali się misjonarzami wśród swoich²⁶.

Metodą aktywizującą wiernych do myślenia o misjach było wprowadzenie przez metropolitę moskiewskiego Innocentija Weniaminowa dwa razy w roku dnia misyjnego w cerkwiach, co było okazją do zbierania pieniędzy na misje a także do głoszenia kazań o tematyce misyjnej²⁷.

Jednak najważniejszą metodą misyjną zawsze pozostawała modlitwa.

„Służebnik” z 1639 r. przewidywał specjalne modlitwy z racji pożegnania misjonarza udającego się na misje. Głównym adresatem modlitw był Duch Święty, który jest sprawcą misji²⁸.

3. WYBITNI MISJONARZE XIX W.

Niezastąpionym narzędziem w misji Boga jest niewątpliwie sam człowiek. Po zapoznaniu się z metodami misyjnymi i głównymi misjami prowadzonymi przez rosyjską Cerkiew, koniecznie trzeba więc przywołać sylwetki choćby kilku najwybitniejszych misjonarzy XIX-wiecznych.

²⁵ D. J. Bosch, dz. cyt., s. 212–213. 224.

²⁶ A. Kurek, *Duchowość misjonarska Kościołów niekatolickich*, w: *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 4 *Duchowość misyjna. Materiały sympozjum misjologicznego 1977–1978*, W. Kowalak (red.), Warszawa 1982, s. 106.

²⁷ L. Górka, dz. cyt., s. 20–22.

²⁸ A. Kurek, *Duchowość...*, art. cyt., s. 104.

Michał Głuchariew

Michał Głuchariew – imię zakonne: Makary. Urodził się w Wiaźmie 8 listopada 1792 r. Zmarł 18 maja 1847 r. w Bołchowie k. Orła. Początki jego pracy duszpasterskiej mają znamiona ekumeniczne. Znany jest z tego, że planował zbudować w Moskwie świątynię z trzema ołtarzami dla prawosławnych, katolików i protestantów. Za ten pomysł, który nie spotkał się z przychylnością przełożonych, został wysłany w 1824 r. do klasztoru w Kijowie. W 1829 r. zgłosił się na misję ałtajską w diecezji tobolskiej, gdzie w 1835 roku założył centrum misyjne w miejscowości Ulala. W swojej pracy stosował usystematyzowany katechumenat. Dążył do tego, by tubylcy wiedli osiadły tryb życia. W tym celu założył 180 wspólnot wiejskich, podobnych do jezuickich „redukcji”, aby chronić ludność tubylczą przed wyzyskiem kolonizatorów. Za swoje nowatorskie metody Święty Synod w 1844 roku odesłał go z misji ałtajskiej i skazał na pobyt w klasztorze Bołchowskim niedaleko Orła.

Głuchariew był doskonale wykształcony. Interesował się zachodem. Na język rosyjski przetłumaczył m.in. niektóre dzieła Augustyna, Teresy Wielkiej, Pascala. Pozostawił też po sobie wspomnienia: „Otrywki iz putiewych zapisok missioniera”, a także przełożył Ewangelie, Dzieje, Psalterz i niektóre Listy na język ałtajski. Był członkiem Towarzystwa Biblijnego²⁹.

Działalność misyjna Głuchariewa i jego pomocników w Ałtaju polegała na jeździe do miejsc, gdzie mieszkali tubylcy-poganie i tworzeniu tam „punktów misyjnych” oraz budowaniu cerkwi. Głuchariew nie zabiegał o jak największą liczbę nawróceń (w 13 lat 675 ludzi). Raczej starał się ich bardzo dobrze przygotować. Oprócz prawd wiary uczył ich także języka rosyjskiego, leczył chorych, dla których otworzył szpital, budował szkoły, opiekował się sierotami. Z powodu bardzo słabej pomocy finansowej dla misji, misjonarz dzielił się swoją wypłatą. W czasie głodu udawał się osobiście do Moskwy z prośbą o pomoc³⁰. Chciał także zaangażować do pracy misyjnej kobiety i planował założyć żeńską szkołę misyjną. Synod jednak nie zgodził się na to. Pomimo tego, zaczęły działać świeckie misjonarki. Kierowała nimi Zofia de Valmond, konwertytka z katolicyzmu³¹.

²⁹ A. Kurek, *Głuchariew*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1150; A. Kurek, *Wielcy...*, art. cyt., s. 142.

³⁰ W. Cypin, dz. cyt., s. 186.

³¹ A. Kurek, *Wielcy...*, art. cyt., s. 141.

Głuchariew pozostawił po sobie dzieło pt.: „Refleksje nad sposobami skutecznego rozkrzewiania wiary chrześcijańskiej”, uznawane za pierwszy rosyjski podręcznik dla misjonarzy³², który doczekał się książkowego wydania w Moskwie w 1894 r. Oto główne tezy tej pierwszej prawosławnej teorii misji:

1. Dzieło misyjne jest obowiązkiem całego prawosławnego Ludu Bożego.
2. Misjonarz musi znać język tych, którym przepowiada.
3. Należy powołać Prawosławne Towarzystwo Misyjne dla kierowania misjami i informowania o nich wiernych.
4. Należy powołać Instytut misyjny dla mężczyzn i kobiet³³.

Iwan Mikołaj Kasatkin

Początki prawosławnej misji w Japonii związane są z Iwanem Kasatkinem (imię zakonne Mikołaj). Urodził się w Smoleńsku 14 sierpnia 1836 r., zmarł w Tokio 16 lutego 1912 r. Wpierw był kapelanem rosyjskiego konsulatu na wyspie Hokkaido. Uczył się japońskiego, chińskiego oraz poznawał buddyzm. W 1868 r. ochrzcił pierwszych katechumenów, za co groziło mu wydalenie. W 1870 r. został kierownikiem Misji założonej przez Synod i przeniósł się do Tokio. W 1880 r. odbył podróż do Moskwy, aby prosić o pomoc finansową Towarzystwo misyjne. Dzięki wsparciu zbudował katedrę w Tokio, seminarium oraz dom dla żon księży. W 1880 r. został biskupem, a w 1905 r. arcybiskupem Tokio. Przetłumaczył na język japoński fragmenty Biblii oraz teksty liturgiczne, które zaadaptował do miejscowej kultury. Kasatkin był też teoretykiem misji. Wydał „Instrukcję misyjną”, opisującą metodę japońskiej misji, która m. in. zakładała zaangażowanie świeckich Japończyków w ewangelizację rodaków. W tym celu mieli oni przejść odpowiednie przygotowanie w seminarium lub Akademii Duchownej w Kijowie. Biskup Kasatkin podróżował po miastach Japonii, sprawując liturgię i głosząc Słowo Boże w miejscowym języku, co było nowością w praktyce misyjnej. Mentalnie był przywiązany do swojej nowej ojczyzny, czego dowiódł śpiewając „Te Deum” po zwycięstwie wojny Japonii nad Rosją. Kasatkin został kanonizowany w 1970 roku³⁴.

³² Tenże, *Głuchariew*, art. cyt., kol. 1150.

³³ Tenże, *Wielcy...*, art. cyt., s. 142.

³⁴ Tamże, s. 146; A. Kurek, *Kasatkin*, w: *Encyklopedia katolicka*. t. 8, Lublin 2000, s. 942.

German Alaskański

Jednym z pierwszych misjonarzy rosyjskiej Ameryki był German, nazwany później Alaskańskim. Był on zwykłym mnichem. Kiedy zaczął przewodniczyć misji, chciano go wyświęcić na kapłana, ale odmówił. German szczególnie lubił dzieci. Opowiadał im o życiu świętych, oprócz katechizmu uczył je śpiewu oraz pisania i czytania. Zawsze miał dla nich zachowane podarki i słodycze. German bronił miejscową ludność przed kolonizatorami rosyjskimi. Sam mówił o sobie, że jest „najniższym sługą tutejszych narodów i niańką”. German odznaczał się życiem w skrajnym ubóstwie i w głębokiej, ukrytej przed ludźmi modlitwie³⁵.

Innocenty Weniaminow

Najwybitniejszym misjonarzem Ameryki w XIX w. był Ioann (Innokentij) Weniaminow (1797–1879). Wiele lat pracował wśród Koloszków, Koriaków, Czukczów, Tunguzów i Aleutów. Został pierwszym prawosławnym biskupem północnej Ameryki³⁶. W 1823 r. przybył na wyspę Unalaskę (Archipelag Aleucki). Prowadził wszechstronną działalność. Badał języki i kultury narodów, wśród których przebywał, zajmował się geografią i klimatem, tłumaczył księgi liturgiczne, modlitewniki i fragmenty Biblii na tubylcze języki, opracował alfabet i gramatykę języka aleucko-lisiewskiego, budował kościoły i szkoły, uczył dzieci, ochrzcił dziesiątki tysięcy osób, zajmował się rzemiosłem. Po opuszczeniu Ameryki wiele lat spędził we wschodniej Syberii (Jakucja, Kamczatka, Ussuryjsk). Ostatnie lata życia był metropolitą moskiewskim. Bardzo przyczynił się do odnowy i rozwoju Prawosławnego Towarzystwa Misyjnego oraz do otwarcia misji w Japonii³⁷.

ZAKOŃCZENIE

Kościół prawosławny w Imperium Rosyjskim w XIX w. przeżywał dynamiczny rozwój misyjności, pomimo pewnych trudności okresu synodalnego. W tę działalność było zaangażowanych wielu ludzi: misjonarzy, naukowców, językoznawców, osób świeckich. Zaczęto zwracać większą uwagę na przygotowanie misjonarzy, na ich kształcenie, szczególnie pod względem językowym, czemu służyły specjalnie

³⁵ A. B. Jefimow, *Očerok po istorii missionierstwa Russkoj Prawoslawnoj Cerkwi*, Moskwa 2007, s. 125.

³⁶ I. Alfiejew, dz. cyt., s. 169.

³⁷ W. Cypin, dz. cyt., s. 193–194.

ku temu powstałe szkoły dla przyszłych misjonarzy. Dzięki powstałemu w XIX w. Prawosławnemu Towarzystwu Misyjnemu i licznej prasie wzrosło zainteresowanie świeckich misjami, co odbiło się m. in. w pomocy finansowej dla misji poprzez zbieranie różnego rodzaju składek.

Niniejszy artykuł był próbą nakreślenia ogólnych wiadomości na postawiony w nim problem. Każde z poruszonych zagadnień można byłoby poszerzyć o bardziej szczegółowe dane. Szczególnie interesujące byłoby opracowanie działalności i niejednokrotnie zapisków wielu działających w tamtym czasie misjonarzy. Wymagałoby to jednak zgromadzenia i przejrzenia literatury obcojęzycznej, przede wszystkim w języku rosyjskim.

Misje prawosławne w XIX w. skierowane były przede wszystkim na rozległe obszary wschodnich terenów Rosyjskiego Imperium. Starano się dotrzeć do wszystkich jeszcze nieochrzczonych tubylców. Związane to było z wieloma przeszkodami, takimi jak klimat, trudności komunikacyjne, języki tubylcze, nie wspominając już o braku kapłanów i pieniędzy. Pomimo tego, misje zaowocowały przyłączeniem do Cerkwi rosyjskiej wielkiej rzeszy nowych uczniów Chrystusa. Misjonarz Głuchariew, gorliwy głosiciel Ewangelii, mógł przy swojej śmierci westchnąć słowa zaczerpnięte z obrzędów liturgicznych: „Światło Chrystusa oświeca wszystkich”³⁸!

BIBLIOGRAFIA (1)

- Bosch D.J., *Oblicza chrześcijańskiej misji. Zmiany paradygmatu w teologii misji*, Katowice 2010.
- Evdokimov P., *Prawosławie*, Warszawa 1964.
- Górka L., *Misja ewangelizacyjna w Rosyjskim Kościele Prawosławnym. Rys historyczny*, w: *Roczniki Teologii Ekumenicznej*, t. 4(59), Lublin 2012, s. 5–30.
- Jabłoński F., Różański J., *Życiorys i dorobek naukowy dra hab. Antoniego Kurka OMI, prof. UKSW*, w: Różański J., Szuppe P. (red), *Ewangelia między tradycją a współczesnością afrykańską*, Warszawa 2004, s. 186–193.
- Khrushkova L., „Prawosławnyj sobiesiednik”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 326–327.
- Kurek A., *Duchowość misjonarska Kościołów niekatolickich*, w: Kowalak W. (red.), *„Zeszyty Misjologiczne ATK”*, t. 4, *Duchowość misyjna. Materiały sympozjum misjologicznego 1977–1978*, Warszawa 1982, s. 103–115.

³⁸ Tamże, s. 188.

- Kurek A., *Głuchariew, W: Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1150.
- Kurek A., *Kasatkin, W: Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 942.
- Kurek A., *Wielcy misjonarze Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego*, „Novum” 1979 nr 20 z. 9–10, s. 134–147.
- Miazek M., *Rosyjska misja prawosławna w Pekinie – rys historyczny*, „Fundamenta Europaea”, Fasciculus I, Gniezno 2002, s. 77–87.
- Modzelewska B., *Misyjne Towarzystwa. II. Prawosławne i Kościołów przedchalcedońskich*, W: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 1344.
- Przybył E., *Prawosławie*, Kraków 2006.
- Roberson G. R., *Chrześcijańskie Kościoły Wschodnie*, Kraków 2005.
- Schmemmann A., *Droga Prawosławia w historii*, Białystok 2001.
- Ware K., *Kościół prawosławny*, Białystok 2002.
- Алфеев И., *Православие*, Т. 1, Москва 2012.
- Ефимов А. Б., *Очерк по истории миссионерства Русской Православной Церкви*, Москва 2007.
- Смирнов Е.К., *Очеркъ историческаго развитія и современнаго состоянія русской православной миссии (Переводъ съ англійскаго изданія)*, С.-Петербургъ 1904.
- Стамулис И., *Православное богословие миссии сегодня*, Москва 2002.
- Урмийская духовная миссия*: ru.wikipedia.org/wiki/Урмийская_духовная_миссия (28.01.2018 r.).
- Цыпин В., *История Русской Православной Церкви. Синодальный и новейший периоды (1700–2005)*, Москва 2012.

BIBLIOGRAFIA (2 – BEZ CYRYLICY)

- Алфеев И., *Православие*, т. 1., Москва 2012.
- Bosch D.J., *Oblicza chrześcijańskiej misji. Zmiany paradygmatu w teologii misji*, Katowice 2010.
- Супин В., *История Русской Православной Церкви. Синодальный и новейший периоды (1700–2005)*, Москва 2012.
- Evdokimov P., *Prawosławie*, Warszawa 1964.
- Górka L., *Misja ewangelizacyjna w Rosyjskim Kościele Prawosławnym. Rys historyczny*, w: *Roczniki Teologii Ekumenicznej*, t. 4(59), Lublin 2012, s. 5–30.
- Jabłoński F., Róžański J., *Życiorys i dorobek naukowy dra hab. Antoniego Kurka OMI, prof. UKSW*, w: Róžański J., Szuppe P. (red), *Ewangelia między tradycją a współczesnością afrykańską*, Warszawa 2004, s. 186–193.
- Jefimow A. B., *Очерк по истории миссионерства Русской Православной Церкви*, Москва 2007.
- Khrushkova L., „Prawosławnyj sobiesiednik”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 326–327.
- Kurek A., *Duchowość misjonarska Kościołów niekatolickich*, w: Kowalak W. (red.), „Zeszyty Misjologiczne ATK”, t. 4, *Duchowość misyjna. Materiały sympozjum misjologicznego 1977–1978*, Warszawa 1982, s. 103–115.

- Kurek A., *Głuchariew, W: Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1150.
- Kurek A., *Kasatkin, W: Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 942.
- Kurek A., *Wielcy misjonarze Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego*, „Novum” 1979 nr 20 z. 9–10, s. 134–147.
- Miazek M., *Rosyjska misja prawosławna w Pekinie – rys historyczny*, „Fundamenta Europea”, Fasciculus I, Gniezno 2002, s. 77–87.
- Modzelewska B., *Misyjne Towarzystwa. II. Prawosławne i Kościołów przedchalcedońskich*, W: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 1344.
- Przybył E., *Prawosławie*, Kraków 2006.
- Roberson G. R., *Chrześcijańskie Kościoły Wschodnie*, Kraków 2005.
- Schmemann A., *Droga Prawosławia w historii*, Białystok 2001.
- Smirnow Je. K., *Očerki istoričeskago razwitija i sowremiennago sostojanija russkoj prawosławnoj missii (Pieriewod s anglijskago izdanija)*, S.-Pietierburg 1904.
- Stamulis I., *Prawosławnoje bogosławie missii sewodnja*, Moskwa 2002.
- Urmijskaja duchownaja missija*: ru.wikipedia.org/wiki/Урмийская_духовная_миссия (28.01.2018 r.).
- Ware K., *Kościół prawosławny*, Białystok 2002.

Biogram

Ur. w 1985 r. w Chorzowie. W 2004 wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych. W 2012 zakończył WSD Braci Mniejszych (Franciszkanów) w Katowicach-Panewnikach, afiliowane do UPJPII w Krakowie i uzyskał tytuł magistra teologii. W 2014 r. podjął studia doktoranckie z zakresu teologii fundamentalnej na KUL. W 2016 r. zdał egzamin licencjacki z teologii. Obecnie pracuje nad pracą doktorską na temat misji prawosławnych na podstawie pism Jana Innocentego Weniaminowa. Pracuje w Smoleńsku (Rosja). Adres e-mail: leopoldofm@poczta.onet.pl